

«Ταξιδεύω στο Χρόνο και Μαθαίνω... την Ιστορία της Θεσσαλονίκης»: Ένα Εκπαιδευτικό Λογισμικό για τη Διδακτική Προσέγγιση της Τοπικής Ιστορίας

Μ. Γκιρτζή¹, Α. Μπουντίδου²

¹ Διδάκτωρ Αρχαιολογίας – Διδάσκουσα Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ)
mgirtzi@yahoo.com

² Αρχαιολόγος – Επιστημονικό Προσωπικό του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης
aboundidou@kith.ondsl.gr

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εισήγησης δεν είναι η εμφάνιση σε θέματα προσέγγισης της ιστορίας εν γένει, ούτε η κριτική στάση απέναντι στις μεθόδους διδακτικής της ιστορίας, αλλά η παρουσίαση ενός προτεινόμενου εναλλακτικού-συμπληρωματικού τρόπου διδασκαλίας της μέσω ενός εκπαιδευτικού λογισμικού για την Τοπική Ιστορία της Θεσσαλονίκης.

Λέξεις Κλειδιά: *Νέες Τεχνολογίες, Εκπαιδευτικό Λογισμικό, Τοπική Ιστορία*

1. Εισαγωγή

Η έλευση του 21^{ου} αιώνα σηματοδότησε αδιαμφισβήτητα από τεράστια τεχνολογικά άλματα, κοντά στα οποία συντελέστηκαν και συντελούνται μεγάλες εξελίξεις στην Εκπαίδευση, όπου επιστρατεύονται νέες μέθοδοι και μελετώνται νέα αντικείμενα. Στα πλαίσια αυτά εξετάζονται στη συνέχεια καινοτομίες, που αφορούν στη διδασκαλία της ιστορίας.

Κατ' αρχήν, ευτύχημα συνιστά η ανανέωση των πρακτικών προσέγγισης του μαθήματος, οι οποίες απομακρύνουν το ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών και των μαθητών από την «εξεταστέα ύλη» (Ασωνίτης & Παππάς, 2006) και καθιστούν υπό αμφισβήτηση το «παραδοσιακό μάθημα ιστορίας ως προς την αφηγηματική του μορφή, το γεγονοτολογικό περιεχόμενο, την ιδεολογική του λειτουργία, τον απομνημονευτικό του χαρακτήρα και την ιστορική υποθήκη την οποία εγγράφει στους αποδέκτες του» (Ματαγγούρας, 2003). Εισάγεται μία νέα θεματολογία παιδοκεντρική, βιωματική, δημιουργική και συμμετοχική, με την οποία αναδεικνύεται η αξία των θεσμών, των ιδεών, και των κοινωνικών δομών (Γκιρτζή, 2007). Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται η μελέτη της τοπικής ιστορίας, ως αυτόνομου γνωστικού αντικειμένου (Γ' Γυμνασίου) ή ως θεματικής ενότητας της γενικής ιστορίας, ενώ παράλληλα εισάγονται νέες διδακτικές πρακτικές, όπως η χρήση των ΤΠΕ.

2. Η Τοπική Ιστορία στο Σχολείο

Με τον όρο «τοπική ιστορία» εννοείται ο τρόπος προσέγγισης του παρελθόντος σε περιορισμένο χώρο αναφοράς, με ιδιαίτερη έμφαση σε μικρές κοινωνικές ομάδες, σε μια προσπάθεια κατανόησης γεγονότων και όψεων της ανθρώπινης δραστηριότητας (Ασωνίτης & Παππάς, 2006). Φυσικά η σχέση της τοπικής με τη γενική ιστορία είναι αλληλένδετη και αδιαπραγμάτευτη. Η αναγκαιότητα και η επιθυμία γνωριμίας των μαθητών με την ιστορία του τόπου τους συνάδει απόλυτα με τη γνώση της γενικής ιστορίας και προϋποθέτει αμοιβαίες σχέσεις και οφέλη σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο. Η παράθεση του αντικειμένου της γνώσης, που προκύπτει από την έρευνα της τοπικής ιστορίας προς έλεγχο και επαλήθευση, απέναντι στα πραγματικά δεδομένα της ιστορίας του ευρύτερου χώρου οδηγεί στην αποφυγή της μονόπλευρης γνώσης, τον αμοιβαίο εμπλουτισμό και την κριτική στάση απέναντι στα γεγονότα (Χατζηγιάννη κ.α., 1995).

Η πρόσφατη ένταξη του μαθήματος της τοπικής ιστορίας στο αναλυτικό πρόγραμμα ανοίγει νέους ορίζοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία και θέτει νέες βάσεις για διαθεματική και διεπιστημονική προσέγγιση (Γκιρτζή, 2007). Με βασικό άξονα τα ερωτήματα των μαθητών για την ιστορία του τόπου τους, του κοινωνικού τους περιγύρου και του εαυτού τους, η μελέτη της τοπικής ιστορίας συμβάλλει στη γνωστική προσέγγιση του παρελθόντος, στην ενίσχυση της συλλογικής μνήμης, στην κατανόηση των σύγχρονων εξελίξεων, στη γνώση των διαχρονικών προβλημάτων και των ειδικών χαρακτηριστικών της τοπικής κοινωνίας και ταυτόχρονα στην αυτογνωσία και στην παραδοχή της διαφορετικότητας, στην

ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής, χωρίς τοπικιστικό πνεύμα και προκατασκευασμένες αντιλήψεις και στερεότυπα (Ασωνίτης & Παππάς, 2006).

Αρωγοί στην μελέτη της τοπικής ιστορίας δύνανται να καταστούν σύγχρονα εκπαιδευτικά εργαλεία, όπως η μέθοδος σχεδίου εργασίας (project) και οι ποικίλες εφαρμογές των ΤΠΕ. Σε αυτό το νέο τοπίο, ο δάσκαλος αναλαμβάνει ρόλο συντονιστή, συμβούλου και εμπνευστή, ενώ ο μαθητής εμπλέκεται ενεργά στη διαδικασία της ιστορικής έρευνας σε ένα συλλογικό επίπεδο δράσεων. Πρωτοτυπία στην προσέγγιση της τοπικής ιστορίας συνιστά το γεγονός, ότι το θέμα δεν είναι προκαθορισμένο από το αναλυτικό πρόγραμμα ή τα περιεχόμενα ενός διδακτικού εγχειριδίου: επιλέγεται και διαμορφώνεται κατά βούληση. Άλλωστε, πρόκειται για μία καθαρά ερευνητική και συνθετική εργασία, βασισμένη κατά κανόνα στις εγκεκριμένες ιστορικές μεθόδους (Βώρος, 1990), που στην εποχή μας ενισχύονται από τις ΝΤ.

Η επιλογή και διαμόρφωση των θεμάτων τοπικής ιστορίας είναι καθοριστική για την επίτευξη των στόχων του μαθήματος. Με βασικούς παράγοντες τους όρους «τόπος» και «άνθρωπος» επιλέγονται θέματα –που αφορούν τομείς όπως: ιστορία, κοινωνία, δημογραφία, οικονομία, εκπαίδευση, θρησκεία, πολεοδομία- αρχιτεκτονική, υγεία, τεχνολογία, φυσικό περιβάλλον, πνευματική ζωή, καλλιτεχνική δημιουργία– και τίθενται τα σχετικά ερωτήματα, γενικά και εξειδικευμένα, που αναζητούν απαντήσεις και αποσαφηνίσεις. Η διαδικασία της διερεύνησης του θέματος επιτυγχάνεται με τη συστηματική χρήση των πηγών (τεκμηρίων) μέσα από έγκριτες πρακτικές έρευνας –ήτοι εντοπισμός, γενική καταγραφή, αποδελτίωση και ταξινόμηση, σύνθεση και τέλος ερμηνεία των δεδομένων που προκύπτουν (Χατζηγιάννη κ.α., 1995). Πηγές πληροφόρησης συνιστά κάθε είδους αρχειακό υλικό (έγγραφα κρατικά και ιδιωτικά, χειρόγραφα, κώδικες, απομνημονεύματα και ημερολόγια, επιστολές κ.α.), ο τύπος, οι χάρτες, το φωτογραφικό υλικό, η προφορική παράδοση και οι μαρτυρίες, κάθε είδους οπτικοακουστικό υλικό, εικαστικά και λογοτεχνικά έργα, αλλά και αντικείμενα (σκεύη, εργαλεία, ενδύματα, μηχανήματα κ.α.), μνημεία και αρχιτεκτονικά έργα και το φυσικό περιβάλλον.

Για τη συλλογή των στοιχείων, κατά περίπτωση, απαιτείται επίσκεψη σε ιστορικούς χώρους, μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, αλλά και σε διαδικτυακούς τόπους. Στο επόμενο στάδιο, που συνίσταται στην επεξεργασία (κριτική αντιμετώπιση των πηγών και πληροφοριών), σύνθεση και παρουσίαση των δεδομένων, η αξιοποίηση των ΝΤ μπορεί να αποβεί καθοριστική.

Πέρα από την αναμενόμενη χρήση του διαδικτύου (για έρευνα και επικοινωνία) και εργαλείων, όπως ο επεξεργαστής κειμένου, τα φύλλα εργασίας, οι βάσεις δεδομένων και οι παρουσιάσεις Power Point, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και άλλα υπολογιστικά εργαλεία. Η πρόσφατη εμπειρία από τη χρήση εκπαιδευτικών λογισμικών (ΕΛ) στη διδακτική προσέγγιση της τοπικής ιστορίας, αλλά και μέσω των τηλεδιάσκεψης (Κασκαμανίδης, 2003; Παπαδάκης κ.α., 2003; Τσέπας & Κολοβός, 2003; Λεοντσίνης & Κουνέλη, 2006), απέδειξε ότι ευνοείται η πραγμάτωση των νέων μαθησιακών στόχων, καθώς τούτα συμβάλλουν ιδιαίτερα στην ανάπτυξη αυτενέργειας και πρωτοβουλίας, στην καλλιέργεια κριτικής σκέψης, στη συνεργατική μάθηση, αλλά και στη σύνδεση της ιστορικής γνώσης με την κοινωνία και το περιβάλλον.

Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και η δική μας πρόταση για τη δημιουργία ΕΛ για την υποστήριξη της τοπικής ιστορίας της Θεσσαλονίκης, του οποίου ο σχεδιασμός και η ανάλυση περιεχομένου κατατίθενται στη συνέχεια, ενώ η υλοποίησή του βρίσκεται σε εξέλιξη.

3. Σχεδιασμός Εκπαιδευτικού Λογισμικού για την Τοπική Ιστορία της Θεσσαλονίκης

Με δεδομένο το γεγονός ότι «το εκπαιδευτικό λογισμικό με την αξιοποίηση στατικής και κινούμενης εικόνας, ήχου και άλλων συστημάτων συμβόλων, προσφέρει παραστατική απεικόνιση της πληροφορίας, επιτυγχάνει εξατομίκευση της διδασκαλίας και προωθεί τη συνεργατική μάθηση» (Σολωμονίδου, 2006), ο σχεδιασμός του εν λόγω ΕΛ ακολουθεί τα παρακάτω στάδια: 1. επιλογή θέματος, 2. προσδιορισμός διδακτικών – μαθησιακών στόχων, 3. ορισμός παιδαγωγικών – τεχνικών προϋποθέσεων.

1. Επιλογή θέματος

Το θέμα που επιλέχθηκε αφορά την ιστορία της Θεσσαλονίκης, από την ίδρυση έως το τέλος του 20^{ου} αιώνα, καλύπτοντας σφαιρικά σημαντικούς σταθμούς της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής της.

2. Διδακτικοί – Μαθησιακοί στόχοι.

- Γνωριμία με την ιστορική εξέλιξη της πόλης
- Εξοικείωση με την τοπογραφία και την πολεοδομική εξέλιξη
- Παρακολούθηση της οικονομικής ανάπτυξης διαχρονικά
- Μελέτη του πολιτιστικού παρελθόντος μέσω των «καταλοίπων» του
- Συνειδητοποίηση της αξίας της γνώσης του παρελθόντος ως ερμηνευτικού εργαλείου του παρόντος και του μέλλοντος
- Εξοικείωση με τη χρήση των ΝΤ σε όλο το φάσμα των δυνατοτήτων τους
- Καλλιέργεια ενεργητικής, συνεργατικής και εξατομικευμένης μάθησης.

3. Παιδαγωγικές – Τεχνικές προϋποθέσεις

- Καθορισμένα κίνητρα χρήσης του πληροφοριακού υλικού ως μέσου, που θα επιβεβαιώνουν ότι είναι απαραίτητη η χρήση του Η/Υ, για το καλύτερο εκπαιδευτικό αποτέλεσμα
- Απλές οδηγίες για τη μελέτη του υλικού
- Προσαρμογή του περιεχομένου με βάση το γνωστικό υπόβαθρο και τις δεξιότητες των μαθητών (το ΕΛ σχεδιάστηκε για όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης με επιλογή επιπέδου δυσκολίας)
- Προσεκτική επιλογή των αναλυτικών θεματικών περιεχομένων, ώστε να προάγεται η αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών στοιχείων της εκπαιδευτικής εργαλειοθήκης
- Προσαρμογή του ρυθμού προσπέλασης ανάλογα με το επίπεδο του μαθητή
- Παρουσίαση της ύλης με τρόπο εύληπτο, ώστε να προωθεί την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων – που έχουν προκαθορισθεί ως στόχοι– και την αλληλεπίδραση με το έντυπο υλικό
- Έλεγχος της κατανόησης και αφομοίωσης του θέματος μέσω διαδραστικών εφαρμογών (σταυρόλεξο, κουίζ, ακροστιχίδες, παζλ κτλ.). Δόκιμο θα ήταν για την αποτελεσματικότητα αυτών των ασκήσεων να πληρούνται οι εξής προϋποθέσεις: άμεση πληροφόρηση για την ορθότητα της απάντησης –με επαίνους για το «σωστό» (κάποια προγράμματα προβάλλουν συγκεκριμένες εικόνες ή ήχους επιβράβευσης) και υποστήριξη για το «λάθος» (εδώ ειδικά πρέπει να αποφεύγονται προγράμματα, που εικονικά ή ηχητικά ντροπιάζουν το χρήστη), ανατροφοδότηση με συνδέσμους που παραπέμπουν σε άλλα σχετικά σημεία της ύλης ή και περαιτέρω βιβλιογραφία κτλ.
- Παροχή κινήτρων για διεξαγωγή έρευνας και προσομοιώσεων, που προάγουν την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης
- Συνθετική προσέγγιση των γνωστικών πεδίων, όπου για παράδειγμα οι διάφορες απόψεις παρατίθενται με τέτοιο τρόπο, ώστε να ενεργοποιούν το μαθητή να κάνει χρήση των αναλυτικών, συνθετικών και κριτικών του ικανοτήτων
- Απλή και κατανοητή γλώσσα των διαλόγων του προγράμματος, λιτή και περιεκτική γραφή (με μικρά αποσπάσματα διασυνδεδεμένα με υπερσυνδέσμους) και δομημένη γραφή (με χρήση ανάστροφης πυραμίδας)
- Δυνατότητα πλοήγησης ώστε να νοιώθει ο μαθητής ότι ελέγχει την κατάσταση, αλλά και παράλληλη δυνατότητα συνεχούς καθοδήγησης και παροχής άμεσης βοήθειας (μέσω παρακαμπτήριων οδών βοήθειας-help), ώστε να μην αποθαρρύνεται στο πρώτο τεχνικό εμπόδιο
- Δυνατότητα εύκολης τροποποίησης του πληροφοριακού υλικού για εμπλουτισμό και βελτίωση του.

Από καθαρά τεχνικών προδιαγραφών:

- Δυνατότητα χρήσης Η/Υ χαμηλών απαιτήσεων, χωρίς ανάγκη αναβάθμισης ή αγορά συμπληρωματικών στοιχείων, που θα ανεβάζει το κόστος
- Ευκολία εγκατάστασης του πληροφοριακού υλικού
- Δυνατότητα εισαγωγής δεδομένων από το μαθητή με εύκολο τρόπο (με διευκόλυνση με τη χρήση του ποντικιού-mouse, χωρίς να απαιτείται γνώση τυφλού συστήματος και πληκτρολόγηση μεγάλου όγκου δεδομένων) και ευελιξία σε περίπτωση εσκεμμένης ή μη εισόδου λάθος στοιχείων
- Υψηλή ταχύτητα απόκρισης
- Δυνατότητες εξόδου σε οποιοδήποτε σημείο και άμεσης επανεκκίνησης και βηματισμού μπρος-πίσω, ώστε να έχει ο χρήστης ελευθερία κινήσεων κατά την επιλογή του
- Δυνατότητα αποθήκευσης των αρχείων σε αρκετά σημεία του προγράμματος, ώστε να μπορεί να επανέλθει ο μαθητής όποτε θέλει για επανάληψη, επαλήθευση, ανατροφοδότηση κτλ.

4. Ανάλυση περιεχομένου και τρόπος αξιοποίησης του Εκπαιδευτικού Λογισμικού

1. Ανάλυση περιεχομένου

Στην πρώτη σελίδα του προγράμματος εμφανίζεται ο τίτλος του ΕΛ «Ταξιδεύω στο χρόνο...και μαθαίνω...την ιστορία της Θεσσαλονίκης» και οι συντελεστές. Ενεργοποιώντας τον τίτλο παρουσιάζεται μια γενική εισαγωγή με οδηγίες για το υλικό και τον τρόπο διαχείρισης του. Στο τέλος του κειμένου υπάρχει ο ενεργός σύνδεσμος «περιεχόμενα», που παραπέμπει σε μια λίστα εικονιδίων με τους κεντρικούς θεματικούς άξονες, οι οποίοι ορίζονται με χρονολογικά κριτήρια (π.χ. προϊστορία, ελληνιστική-ρωμαϊκή περίοδος, βυζαντινή περίοδος, οθωμανική κατάκτηση, νεότερη και σύγχρονη εποχή). Για το καθένα από τα παραπάνω πεδία αναδύεται μια σειρά από διαφορετικά προς εξέταση στοιχεία. Για παράδειγμα στη βυζαντινή περίοδο εμφανίζονται επιμέρους ενότητες, όπως γεγονότα, πρόσωπα, τοπογραφία, κοσμικά και εκκλησιαστικά μνημεία, διοικητική οργάνωση, οικονομική ανάπτυξη, πνευματική κίνηση κ.α. Ενεργοποιώντας τα επιμέρους στοιχεία παρέχονται πληροφορίες με εναλλαγή κειμένων, συνδέσμων, γραφικών, κίνησης, ακίνητης εικόνας (φωτογραφίες, χάρτες), βίντεο και ήχου, οι οποίες συνοδεύονται από ανάλογες διαδραστικές εφαρμογές (π.χ. παζλ του Αγίου Δημητρίου, ζωγραφική-χρωματισμός ψηφιδωτού, τεστ πολλαπλών επιλογών, σωστό-λάθος, συμπλήρωση κενών, εντοπισμό μνημείων σε χάρτη κτλ.).

2. Τρόπος αξιοποίησης του ΕΛ στην εκπαιδευτική διαδικασία

Λαμβάνοντας υπόψη ότι «η αξιοποίηση των ΤΠΕ είναι επιθυμητό να καθοδηγείται από τις ανάγκες της εκπαίδευσης και της μάθησης κι όχι από την τεχνολογία» (Παπαδάκης κ.α., 2003), το συγκεκριμένο ΕΛ δεν έρχεται να αντικαταστήσει, αλλά φιλοδοξεί να συμπληρώσει τα άλλα εκπαιδευτικά εργαλεία (έντυπο υλικό, οπτικοακουστικό υλικό, μουσειοσκευές κ.α.). Με την ελκυστική παρουσίαση εικόνων, τρισδιάστατων απεικονίσεων, λοιπών πολυμεσικών εφαρμογών και πολλαπλής αναπαράστασης της πληροφορίας επιτυγχάνεται καταρχήν η ενεργοποίηση όλων των αισθήσεων. Τοιούτοτρόπως, καθίσταται γόνιμο το έδαφος για την πρόσκτηση γνώσης, ενώ οι διαδραστικές εφαρμογές, οι οποίες εμπλέκουν ενεργά το μαθητή, δίνουν το έναυσμα για την ανάπτυξη πρωτοβουλίας και αυτενέργειας και την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης. Η συμμετοχή του εκπαιδευτικού βεβαίως είναι προαπαιτούμενη σε επίπεδο συντονισμού, καθοδήγησης, σύνθεσης παρουσιάσεων, ελέγχου και εμπέδωσης της γνώσης.

5. Συμπεράσματα

Όπως καταδεικνύεται παραπάνω, η διδακτική προσέγγιση της ιστορίας στις μέρες μας δύναται να καταστεί αποτελεσματικότερη με το συνδυασμό ποικίλων μέσων. Ένα από αυτά είναι το ΕΛ «Ταξιδεύω στο χρόνο και μαθαίνω...την ιστορία της Θεσσαλονίκης», το οποίο δύναται να αξιοποιηθεί ποικιλοτρόπως στα πλαίσια της Τοπικής Ιστορίας, επιτυγχάνοντας την οικοδόμηση της ιστορικής γνώσης, αλλά και τη διαθεματική σύνδεση του μαθήματος με τα άλλα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος, όπως η γλώσσα (λογοτεχνία, παραγωγή γραπτού και προφορικού λόγου), τα μαθηματικά (στατιστικοί πίνακες), η μελέτη περιβάλλοντος (γεωγραφική θέση, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τόπου, τοπογραφία), η κοινωνική και πολιτική αγωγή (κοινωνικές συνθήκες), η θεατρική αγωγή (παραστάσεις), η αισθητική αγωγή (εικαστικές δημιουργίες) και η μουσική. Με αυτόν τον τρόπο υλοποιείται η θέση που υποστηρίζουν οι Ρεπούση και Τσιβάς (2003), ότι δηλαδή οι ΤΠΕ συμβάλλουν σημαντικά στη διαρκή ανανέωση του παιδαγωγικού περιβάλλοντος διδασκαλίας και μάθησης ευνοώντας την κριτική αφομοίωση της ιστορίας.

Βιβλιογραφία

- Ασωνίτης, Σ., & Παππάς Θ. (2006). *Τοπική ιστορία Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: ΟΕΒΔ.
- Βώρος, Φ.Κ. (1990). Τοπική Ιστορία, *ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ*, 20, 33-41.
- Γκιρτζή, Μ. (2007). Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας επικουρούμενη από εκπαιδευτικά πολιτιστικά προγράμματα: μια διαδρομή στην αρχαία Θεσσαλονίκη. Στα *πρακτικά του Συνεδρίου για «μια Σύγχρονη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση»*. Αθήνα, 21-22 Απριλίου, σσ. 65-71.
- Κασκαμανίδης, Ι. (2003). Υπερμεσικό λογισμικό για τη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας. Στο 2^ο Συνέδριο «ΤΠΕ στην Εκπαίδευση», Σύρος, 2003, σσ. 425-437.
- Λεοντσίνας, Γ. & Κουνέλη, Ε. (2006). Σχεδίαση και ανάπτυξη ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού για τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας της Γ' Γυμνασίου: Παρουσίαση του λογισμικού Ιστορία Γ' Γυμνασίου και της διαδικτυακής εφαρμογής Τοπική Ιστορία Γ' Γυμνασίου. Στο *Πανελλήνιο Συνέδριο «Ψηφιακό Εκπαιδευτικό Υλικό: Ζητήματα δημιουργίας, διδακτικής χρήσης και αξιολόγησης»*. Βόλος 6-7 Απριλίου 2006, σσ. 287-296.
- Ματσαγγούρας, Π. (2006). *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση-Εννοιοκεντρική αναπαλαίωση και σχέδια εργασίας*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Παπαδάκης, Σ., Φραγκούλης, Ι., Βελισσάριος, Α., & Φράγκος, Δ. (2003). Αξιοποίηση των ΤΠΕ στη διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας στο Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο. Μια διδακτική προσέγγιση στα

πλαίσια του διαθεματικού προγράμματος σπουδών. Στο 2^ο Συνέδριο «ΤΠΕ στην Εκπαίδευση», Σύρος, 2003, σσ. 96-108.

Ρεπούση, Μ., & Τσιβάς, Α. (2003). Η ιστορία διαφορετικά ή διαφορετική ιστορία: ΤΠΕ και εκπαίδευση εκπαιδευτικών: συμβιωτικές πρακτικές διδασκαλίας και μάθησης στην ιστορία. Στο 2^ο Συνέδριο «ΤΠΕ στην Εκπαίδευση», Σύρος, 2003, σσ. 188-200.

Ρεπούση, Μ. (2004). *Μαθήματα ιστορίας. Από την ιστορία στην ιστορική εκπαίδευση*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Σολωμονίδου, Χ. (2006). *Νέες τάσεις στην Εκπαιδευτική Τεχνολογία. Επικοινωνιασμός και σύγχρονα περιβάλλοντα μάθησης*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Τσέπας, Σ., & Κολοβός, Χ. (2003). Διδακτική Προσέγγιση της Τοπικής Ιστορίας αξιοποιώντας τις Νέες Τεχνολογίες. Στο 2^ο Συνέδριο «ΤΠΕ στην Εκπαίδευση», Σύρος, 2003, σσ. 158-166.

Χατζηγιάννη, Κ., Μελάς, Θ. & Μπελεγράτης, Σ. (1995). *Η Τοπική Ιστορία στο σχολείο. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Χαλκίδα: ΓΑΚ.